

Vuk'uzenzele

Produced by: Government Communication & Information System (GCIS) English/Tshivenda Fulwana 2022 Khandiso 1

Government gets small-scale sugarcane farmers moving

NEARLY 2 000 small-scale sugarcane farmers who could no longer afford to transport their crop by road, are set to boom, thanks to a rail loading facility donated to them by government.

Beatrice Ndimande, Chairperson of Thuma Mina Mill Comtee from Makhathini.

Owen Mngadi

Small-scale sugarcane growers in Umkhanyakude District in the north of KwaZulu-Natal have welcomed the opening of a R38 million rail siding trans-loading facility that will significantly cut their transport costs. Over 1 900 small-scale sugarcane farmers who are part of the Makhathini irrigation scheme will save R6.8 million per year because they no longer have to use trucks to transport their sugarcane. They produce around 117 000 tons a year. With the rising cost of fuel, the recent handover by the Minister of Agriculture, Land

Reform and Rural Development, Thoko Didiza, could not have come at a better time. The South African Farmers Development Association (SAFDA) implemented the project on behalf of the Department of Agriculture, Land Reform and Rural Development (DALRRD). It is one of the DALRRD's initiatives to help to transform the sugar industry. The project began after Tongaat Hulett Sugar decided it would not be able to continue helping the farmers with their transport costs, says SAFDA Chief Executive Siyabonga Madlala. He says the farmers would not have been able to

Cont. page 2

Collect your chronic meds from your local Post Office

Page 15

STAY SAFE

VACCINATE TO SAVE SOUTH AFRICA

TOGETHER WE CAN BEAT THE CORONAVIRUS

Candidate engineer helps ensure water for all

Page 7

To read *Vuk'uzenzele* download the GOVAPP on:

Search for SA Government on Google playstore or appstore

CONTACT US

Website: www.gcis.gov.za Email: vukuzenzele@gcis.gov.za

www.vukuzenzele.gov.za Tel: (+27) 12 473 0103

Tshedimosetso House:
1035 cnr Frances Baard and Festival streets, Hatfield, Pretoria, 0083

Zwa u engedzea ha mitengo ya zwirengwa ndi fhungo line rothe ra tea u didzhenisa khalo

Kha minwedzi i si gathi yo fhiraho, vharengi vha Afrika Tshipembe vho vhona hu tshi vha na u engedzea vhukuma ha mitengo ya zwirengwa nga ndila ye zwa fhedza zwi tshi kwama matshilele avho nga ndila ine ya si vhe yavhuḍi.

Zwi vho ḍura vhukuma u renga zwiliwa khathihi na zwiṅwe zwishumiswa zwa ndeme, u badela tshumelo dza mutheo hu tshi katelwa na u shumisa vhuendi ha phuraivethe kana ha nnyi na nnyi.

Naho uhu u engedzea ha mitengo hu tshi kwama muthu muṅwe na muṅwe, miṭa ine ya wana mbuelo dza fhasi ndi yone ye ya kwamea vhukuma.

Tsumbamutengo wa Vharengi ya zwenezwino ya ṅwedzi wa Lambamai 2022 ye ya anḍadza nga StatsSA yo sumbedza uri ho vha na u femuluwa zwiṭuku kha vhatu vha Afrika Tshipembe vane vho tsikeledzea nga mitengo iyi. Tshanduko kha mitengo ya zwiliwa yo rekhodiwa u vha heneḥa kha phe-senthe dza 6.2. Vhunzhi ha zwiliwa zwa nga misi zwi vho ḍura vhu-kuma u fhira ṅwaha wo fhiraho, ngeno zwiliwa zwi shumiswaho misi yoṭhe u fana na mapfhura a u bika zwo vha na nyengedzedzo ya mitengo i re ṅṅa vhukuma.

Mutengo wa zwivhaswa, une wa kwama mitengo ya tshiṅwe na tshiṅwe, wo engedza kararu kha minwedzi ya fumimbili yo fhe-laho u vhuya u swikela mafheloni a ṅwedzi wa Thafamuhwe 2022.

Afrika Tshipembe a li ṅṅe kha hezwi.

Ṭhoḍisiso dzine dza kha ḍi tou bva u anḍadza zwenezwino dza vha Foramu ya Ikonomi ya Lifhasi dzo sumbedza uri vhatu vha tshivhalo tshi lingana kotara

ya vhatu vhoṭhe lifhasini, hu tshi katelwa na avho vha re kha mashango a re na ikonomi yo bvelelaho, vha khou konḑelwa vhukuma siani la zwa masheleni nga mulandu wa u engedzea ha mitengo ya zwirengwa.

U engedzea uhu ha mitengo ya zwirengwa, nga maanḍa mutengo wa zwivhaswa, ho vhangwa nga mulandu wa zwithu zwine ra sa tou vha na ndango khazwo. Nndwa ine ya khou bvela phanḍa vhu-kati ha shango la Russia na la Ukraine yo vha na masiandaitwa mahulwane kha mutengo wa zwivhaswa na zwiliwa. Mashango aya vhuvhili hao ndi one ane a vha vhavhambadzi vhahulwane kha mimaraga ya lifhasi vha manyoro, thanga dza u bveledza ole ine ya ṭoḑea kha u bveledza zwithu zwo fhambanaho u fana na mapfura a u bika.

Tshiṅwe tshiitisi ho vha u tsela fhasi ha zwibveledza zwa vhu-limi nga mulandu wa zwiwo zwa mutsho zwo kalulaho zwe zwa vhangwa nga tshanduko ya kilima u fana na miḍalo na gomelelo.

Naho vhunzhi ha zwiwo izwi zwi si zwine ra nga kona u zwi langa, muvhuso u khou ita zwoṭhe zwine wa nga kona u itela u tsireledza vhadzulapo vha Afrika Tshipembe kha u engedzea ha mitengo ha zwino na ha tshifhiga tshi ḍaho.

Tshiṅwe tshithu tshine tsha vha tshavhuḍisa kha shango la-shu, ndi u vha na Bannga ya Vhu-kati yo ḍiimisaho nga yoṭhe nahone yo khwaṭhaho ye ya zwi kona u dzudza tshanduko ya mitengo i kha tshiimo tsha fhasi nahone tsho lavhelelwaho, tshine tsha vha fhasi kha zwine vhunzhi ha maṅwe mashango a khou ṭangana nazwo.

Ri kha ḍi tou bva u ḍivhadza

uri muthelo wa mutengo wa zwivhaswa u ḍo dovha hafhu wa vha wo fhaḥewa lwa tshifhinga tsha minwedzi mivhili u swikela nga ṅwedzi wa Thangule, zwine hezwi zwa ḍo vha na ṭhadulo khulwane kha miṭa. Uhu u fha-hewa ha muthelo wa mutengo wa zwivhaswa ho ḍisa ṭhadulo khulwane kha vhadzulapo vha Afrika Tshipembe u bva tshe ha thoma u ḍivhadza nga ṅwedzi wa Lambamai. Sa izwi u fhaḥewa uhu ha muthelo wa mutengo wa zwivhaswa hu tshi ḍo ḍisa khaedu khulwane kha masheleni a muvhuso, zwine zwenezwo zwa ḍo fhedza nga u kwama dziṅwe mbekanyamushumo dza muvhuso, zwi ḍo konḍa u bvela nazwo u ya nga hu sa fheli.

Fhedziha, naho zwo ralo, hu ḍi vha na zwiṅwe zwine ra nga ita.

U khwinisa vhubveledzi ha zwiliwa kha shango la-shu ndi zwa ndeme u itela u imedzana na zwiwo izwi khathihi na zwiṅwe zwi ḍaho. Ri na sekithara dzo khwaṭhaho dza zwa vhu-limi dzine dza khou bvela phanḍa, u aluwa khathihi na u sika mishumo.

U itela u engedza hafhu vhubveledzi kha zwa vhu-limi khathihi na u khwaṭhisa ndangulo yashu ya zwa zwiliwa, ri khou ḍidzhenisa tshoṭhe kha zwa u khwinifhadza vhubveledzi hapo, u tikedza vha-limi vha zwa makwevho khathihi na vhalimi vhaṭuku hu tshi katelwa na u thusa vhatu vhanzhi uri vha kone u ḍilimela zwiliwa zwavho vhone vhaṅe.

Nga kha mbekanyamushumo ya Thikhedzo ya zwa Mishumo ya Phresidennde, ho ṇetshedza vautshara dza u renga kha vha-limivhafaui vhaṭuku vha fhiraho 65 000, nahone mushumo u kati

wa u lingedza u swikela vhalimi-vhafuwi vho ralo vha swikaho 250 000. Muvhuso u khou dovha hafhu wa ṇetshedza manyoro na zwiṅwe zwishumiswa zwa u bveledza zwiliwa khathihi na u thusa vhalimivhafaui nga zwigwada kana nga muthihi nga muthihi uri vha kone u ḍithomela ngade dzavho dza zwiliwa. Kha mavundu a fanaho na la North West, vhalimivhafaui vhaṭuku vha khou tikedza nga zwishu-miswa zwa vhu-limi zwi fanaho na zwiraba khathihi na zwikukwana, nga tshumisano na vha magudedzi apo a zwa vhu-limi.

Nga u shumisa Puḵane ya u Diwanela Mavu yo Khwaṭhaho khathihi na u ṇetshedza ha mavu a muvhuso hu tshi itelwa zwa vhu-limivhafaui, ri khou tikedza vhu-nzhi ha vhalimi vhaṭuku uri vha kone u alusa mabindu avho khathihi na u ita uri a vhe mabindu a shumaho zwavhuḍi kha zwa makwevho. Ri khou dovha hafhu ra sedzesa na kha zwa u thoma vhu-shumisani vhu-nzhi vhu-kati ha zwiimiswa zwa phuraivethe na zwa muvhuso u itela u tikedza nyaluwo ya vhu-limivhafaui ha zwa makwevho kha vha-remanga u shumisa maga a fanaho na Vhashu-misani kha Thandululo ya Mavu a zwa Vhu-limivhafaui.

U itela u khwaṭhisedza maga a tsiravhulwadze khathihi na u tsireledza mutakalo wa zwifuwo kha malwadze a ngaho a khwanḍa na mulomo, ri khou khwaṭhisa maga a u langa kutshimbilele kwa zwifuwo zwashu khathihi na vhu-koni ha u bveledza khaelo.

Nga ṅṅa ha u maanḍafhadza vhubveledzi ha zwiliwa hapo, sisteme yashu ya magavhelo a zwa matshilisano yo angala-laho khathihi na zwa u bviswa ha mithelo kha zwirengwa zwa ḍuvha na ḍuvha zwi ḍo thusa kha u tsireledza vhashayi kha mitengo i dzulelaho u engedzea.

Nga kha tshumelo dza mutheo dza mahala dzi fanaho na maḍi na muḍagasi dzi ṇetshedzwaho miṭa ya vhaḥedana, ri nga kona u ita uri hu si vhe na muṭa une wa kundelwa u wana tshumelo dza mutheo.

Uri ri kone u fhira kha hetshi

tshifhinga tshi konḍaho ngaurali, vhatu vhoṭhe vha tea u shela mulenzhe.

Riṅe sa muvhuso zwine ra ḍo ita ndi u bvela phanḍa na u lavhe-lesa nyimele nga vhu-ronwane nahone ri ḍo ita zwoṭhe zwine ra nga kona u tsireledza vhadzulapo vha Afrika Tshipembe kha u enge-dzea hu songo teaho ha mitengo ya zwirengwa.

Vha mabindu a fano Afrika Tshipembe vha tea u vho-na uri vha-remanga a vha khou badeliswa mitengo yo kalulaho ya zwiliwa ine a yo ngo tea. Ri khou ṭanganedza zwine zwa khou ambiwa u bva kha vhabveledzi vha zwiliwa na vha mavhengele zwa uri vha khou vhea maga a u thusa vha-remanga uri masheleni avho a kone u vha re-ngela zwinzhi.

Nga ṅwedzi wa Thafamuhwe ṅaṅwaha, Khomishini ya Miṭaṭisano yo bvisa zwiteṅwa zwine khazwo ha tea u vha na vhu-pfiwa ha nnyi na nnyi musi hu tshi khou itwa ṭhoḍisiso ya maraga ya zwibveledza zwitete. Yo dzhiela ṅṅa uri mutengo wa zwibvele-dza zwitete wo vha u khou ḍi dzulela u engedza nga tshikalo tsha tshanduko ya mutengo tshi re ṅṅa, na uri hezwi zwo vha na masiandaitwa ane a sa lingane kha vhashayi. Ṭhoḍisiso i ḍo ṭola arali ho vha na vhuṭudzeṭudze kha mushumo wa u bveledza zwiliwa he ha fhedza nga u ita uri zwiliwa zwi ḍure.

Ri ḍo shumisa mbekanyamaitele yashu ya miṭaṭisano u tsireledza vha-remanga kha u engedza ha mitengo nga ndila i songo teaho khathihi na maitele a lwaho na zwa u ṭaṭisana ha mabindu a itwaho nga vha mabindu, sa zwe ra zwi ita nga tshifhinga tsha dwadze la COVID-19.

Maitele ane a khou bvela phanḍa a u shandukiswa ha milayo kha ikonomi yashu a ḍo tikedza hedzi ndingedzo. Tshanduko kha sekithara dza fulufulu, vhuendi na vhu-davhidzani ha ṭhingo ndi maitele o livhiswaho kha u fhungu-dza mutengo wa muḍagasi, u endedza ha thundu na data kha nzudzanyo ya tshifhinga tshilapfu nga kha u ṭaṭisana zwihulwane kha mitengo na mashumele avhuḍi. Ri khou tea u badela masheleni maṭuku, hu si manzhi kha hedzi tshumelo tshifhingani tshi ḍaho.

Naho mitengo ya oiḽi na mutsho wo kalulaho zwi tshi tou vha zwiwo zwine ra sa tou vha na ndango khazwo, hu kha ḍi vha na zwinzhi zwine ra nga ita sa muvhuso, mabindu, vhashumi na tshitshavha u thusa vhatu vha Afrika Tshipembe kha tshifhinga hetshi tshi konḍaho ngaurali. **V**

Zwa u shumiswa ha magavhelo a u unda vhana nga ndila ya u sa londa zwō khakhea u ya nga mulayo

Vho More Matshediso

Arali vha tshi qivha nga ha muṭhogomeli wa ṅwana ane a khou ṭanganedza magavhelo eneo a u unda vhana a fhedza nga u a shumisa nga ndila ya u sa londa, vha na vhuḍifhi-nduleli ha u vhiga mafhungo ayo kha vha Zhendedzi la Thikhedzo ya zwa Matshilisano la Afrika Tshipembe (SASSA).

U ya nga Muambeli wa SASSA Vho Paseka Letsatsi, magavhelo a u unda vhana a badelwa kha muṭhogomeli wa ṅwana, fhedzi one o livhiswa kha u ṭhogomela ṅwana onoyo. Magavhelo ayo zwazwino ndi R480 nga ṅwedzi kha ṅwana muthihi.

Haya magavhelo a u unda vhana o thomiwa nga muvhuso hu tshi itelwa u ṅetshedza thikhedzo ya masheleni kha vhana vane vha dzula kha miṭa i shayaho.

Musi arali ho vhwigwa mulandu wa u shumisa masheleni aya nga ndila ya u sa londa, ṭhōḍisiso i mbo ḍi takutshedza na zwenezwo. Arali ṭhōḍisiso ya wanulusa uri masheleni e a ṭanganedzwa ha khou shumiselwa kha u vhuedza ṅwana, vha SASSA vha nga khetha muṅwe muthu uri a vhe ene ane a ḍo ṭanganedza na u langa masheleni ayo o imela ṅwana onoyo,” vha ra lo vho Letsatsi.

Vha ḍadzisa nga la uri ndi zwa ndeme uri muṭhogomeli wa ṅwana wa tsinisa, ane a vha ene a ṭhogomelaho ṅwana uyo ḍuvha liṅwe na liṅwe, a vhe ene o ṅwaliswaho u vha muṭanganedzi wa masheleni ayo.

“Hune ṅwana a wanala a tshi khou bva kha muṭhogomeli muṅwe a ya a dzula na muṅwe, masheleni ayo a tea u tevhela ṅwana onoyo.

Muṭhogomeli wa ṅwana wa u thoma u lavhelelwa u vhiga kha vha SASSA zwa uri ṅwana uyo ha tsha vha nga

Magavhelo a u unda vhana a tea u shumiswa fhedzi kha u vhuedza ṅwana o teaho.

fhasi ha ṭhogomelo yawe a ḍadzisa. Vho Letsatsi vho amba uri vathu vane vha bvela

“Musi arali ho vhwigwa mulandu wa u shumisa masheleni aya nga ndila ya u sa londa, ṭhōḍisiso i mbo ḍi takutshedza na zwenezwo. Arali ṭhōḍisiso ya wanulusa uri masheleni e a ṭanganedzwa ha khou shumiselwa kha u vhuedza ṅwana, vha SASSA vha nga khetha muṅwe muthu uri a vhe ene ane a ḍo ṭanganedza na u langa masheleni ayo o imela ṅwana onoyo.”

a ita khumbelo ya u vha ene o teaho u ṭanganedza magavhelo ayo,” Vho Letsatsi vha phanḍa na u ṭanganedza magavhelo a u unda vhana naho vhana avho vha si tsha

vha nga fhasi ha ṭhogomelo yavho, vha ḍo lavhelelwa uri vha badele murahu masheleleni eneo e vha a ṭanganedza zwi siho mulayoni. Vha nga dovha hafhu vha ḍiwana vha tshi nga sengiswa mulandu wa vhutshinyi arali hu tshi nga khwaṭhisedzwa uri muhumbulo muhulwane wo vha u wa u fhura muvhuso.

Hu ḍo ḍi vha na masiandaitwa a fanaho na kha vathu vane vha shumisa magavhelo a ndondolo ya vholefali, ane a ṅetshedzwa nga vha ha SASSA u itela u ṅetshedza thikhedzo ya masheleni kha vhana vho holefhalaho vhukuma vane vha ṭoda ṭhogomelo ya tshi-fhinga tshoṭhengamagavhelo a zwa vuholefali kana mndende wa vhaaluwa.

“Arali masheleni a shumiswa kha zwickambi, zwidzidzivhadzi kana u gembula, a sa shumiswe kha u tikedza muthu o tewaho nga u wana magavhelo eneo, hu tea u tevhedzwa maitele a fanaho a u vhiga zwiito zwenezwo, hu amba Vho Letsatsi.”

Ndi nnyi ane a tea u ita khumbelo ya magavhelo a u unda vhana?

Uyanga Vho Letsatsi, mudzu-

lapo muṅwe na muṅwe wa Afrika Tshipembe, a nga vha mudzulapo wa tshoṭhe kana mufhalali o redzhisiṭariwaho ane a khou ṭhogomela ṅwana, ṅwana uyo a nga vha e wawe kana a si wawe, muthu onoyo a nga ita khumbelo ya magavhelo a u unda ṅwana, tenda a vha a tshi swikela ṭhōḍea dzo bulwaho afho fhasi:

- ṅwana na muṭhogomeli wawe vha tea u vha vathu vane vha dzula Afrika Tshipembe lwa tshoṭhe.
- Muṭhogomeli wa ṅwana u tea u vha na vhukale ha miṅwaha ya 16 kana u fhira (afho kha miṭa ine ya langwa nga vhana).
- ṅwana u tea u vha fhasi ha miṅwaha ya 18.
- Muṭanganedzi wa ayo magavhelo a u unda vhana u tea u vha muṭhogomeli wa ṅwana uyo wa tsinisa.
- Uyo muṭanganedzi wa magavhelo a u unda vhana u tea u swikela ṭhōḍea dza ndingo dza mbuelo. **U**

U vhiga nga ha zwiito zwa u shumiswa ha magavhelo a u unda vhana nga ndila ya u sa londa, kha vha fonele SASSA kha **0800 60 10 11** (luṭingo lwa mahala).